साधयेदिति "कृत्तिका श्रवणः पुष्यश्चित्रास्वात्योर्यदन्तरम्। एतत् प्राचया दिशो रूपं युगमात्रोदिते पुरः" इति। अथ चित्रास्वात्योर्यदन्तरे प्राचीत्युक्तं तन्मध्यस्य दुर्विज्ञेयत्वात्तदुपायमनष्टुभाह "चित्रां विद्ध्वैकया स्वातीमन्ययापि शलाकया। तिर्यक्स्थान्तरचिह्नात् तु द्विमूलेऽन्या स्फुटेन्द्रदिक्। एकया कृत्वा शलाकया चित्रां विद्ध्वा अन्यया तादृशैव शलाकया स्वातीं विद्ध्वा तयोः शलाकयोरुपान्तं दक्षिणोत्तरा मध्याङ्कात् द्वितीयां शलाकां समतया दद्यात् प्रथमद्वितीययोः शलाकयोर्मूलम् एकीकृत्य तृतीयां मध्याङ्कादुभयसंपातं यावच्चतुर्थीं शलाकां प्रान्ते रज्ज्वा प्रोतलम्बद्वयवतीं पूर्वापरायतां दद्यात् यत्र लम्बको भूम्यां पतितौ तत्राङ्कयोः पूर्वापरस्थत्वदानात् सदा प्राचीत्यत्र सदा युक्तिरिति। अथ प्रकारान्तरेण सूर्योपायेनोदीचीसाधनमाह, दिनमानदले सप्ताङ्गुलच्छायायतो हि यत्। शङ्कुमूले नीयमानं सूत्रं स्यादुत्तरा दिशा"। तिथिपत्राद्दृगणितादा दिनमानमेतावदिति ज्ञात्वा ततो घटिकादिनां ज्ञाते दिनार्द्धे मध्याह्ने सप्ताङ्गुलशङ्कोर्यत्र छायाग्रं लगति तस्माच्छङ्कुमूलं याम्यीयमानं सूत्रं दक्षिणोत्तरसूत्रमिति अथ वा सप्ताङ्गुलशङ्कोर्गणितागतमाध्याह्निकछायातुल्या तस्यैव छाया यदा स्यात्तदा याम्यशङ्कुमूले नीयमानं सूत्रं दक्षिणोत्तरेति। अत्र युक्तिस्तस्मिन् समये रविर्दक्षिणोत्तरवृत्ते भवतीति ततः पूर्ववत् पूर्वापरे साध्ये एवं दिक्साधनं विधाय मण्डलस्य चतुष्कोणत्वाच्चतुष्कोणसाधनं विपरीताख्यानकयाह "दिग्नशङ्कुद्वयगं द्विपार्श्वं विस्तारतुल्यं तु गुणं दृलाङ्के। कोणे प्रकर्षे दिति वेदकोणेष्वेवं चतुःकोणमतीव साधु"। दिग्नयोः पूर्वदक्षिणयोः दक्षिणापरयोः अपरोत्तरयो उत्तरपूर्वयोः शङ्कुद्वयगं द्वौ पार्श्वौ यस्य तं विस्तारेण तुल्यगुणं सूत्रं अर्द्धचिह्ने धृत्वा कोणे आकर्षयेत्। एवं चतुर्ष्वपि कोणेष्विति कृते साधु चतुरस्रं स्यादिति" तद्व्याख्या। अधिकं दिग्ज्ञानशब्दे द्रष्टव्यम्।

दिक्स्रक्ति न० दिक्कोणे। "दिक्स्रक्ति पुरुषमात्रं मीयते" कात्या० श्रौ० २०।३।२।१८। "दिक्स्रक्ति दिक्कोणम्" संग्रह व्याख्या।

दिगंश पु० ७त०। सि०शि० उक्ते दिक्स्थे अंशभेदे यथा "चक्रांशकाङ्के क्षितिजाख्यवृत्ते प्राक्स्थस्तिकाभीष्टदिशस्तु मध्ये। येऽंशाः स्थितास्तेऽत्र दिगंशकाख्यास्तव्याप्तात् दिग्व्येत्यपरे विभागे" सि०शि० "कदाचिदभीष्टदिने यस्मिन् काले प्रच्छकः पृच्छति तत्र कालेऽर्कोपरि न्यस्तस्य दिग्मण्डलस्य क्षितिजस्य च सम्पाते याभीष्टा दिक् तस्याः प्राक् स्वस्तिकस्य चान्तरे क्षितिजवृत्ते येऽंशास्तेऽत्र दिगंशका ज्ञेयाः। तेषां व्या दिग्व्येति एवं पश्चिमभागेऽपि" प्र०मि०

दिगन्त पु० ६त०। १दिशामन्ते। दिगन्तविश्रान्तरथोद्धतसुतः "भुजार्जितानां च दिगन्तसम्पदाम्" रघुः। २शास्त्रीयज्ञानकर्मयुतजनाधिष्ठितमध्यदेशादतिरिक्ते देशे च

दिगन्तर न० दिशामन्तरमवकाशः। १दिशामवकाशे "सङ्ग्रारपूतानि दिगन्तराणि" रघुः। अन्या दिक् मयूर०। २प्रकृतदिशोऽन्यस्यां दिशि च न०।

दिगम्बर पु० दिक्शून्यमम्बरं यस्य। १शिवे २जैनभेदे पु० तन्मतमर्हच्छब्दे उक्तप्रायं किञ्चिदत्राधिकमुच्यते। "दिगम्बरा मध्यमतमाङ्गुराषादमस्तकम्। चैतन्यव्याप्तिर्वंदृष्टेरानखाग्रमुतेरपि"। अस्य भाषा प्राकृतान्तरभेदमिश्रा मागधी। अस्य स्वरूपन्तु गलन्मलपङ्केन पिच्छिलबीभत्सदुष्प्रेक्ष्यदेहच्छविलुञ्चितचिकुरो मुक्तवसनो वेषदुर्दर्शनः शिखिशिखण्डपिच्छिकाहस्तः इति। एतन्मतविद्धं जीवस्य मध्यमपरिमाणत्वं शा०सू० भाष्ययोर्निराकृतं यथा

"एवञ्चात्माऽकार्त्स्न्यम्" सू०। "शरीरपरिमाणो हि जीव इत्यार्हता मन्यन्ते। शरीरपरिमाणतायां च सत्यामकृत्स्नोऽसर्वगतः परिच्छिन्न आत्मेत्यतो घटादिवदनित्यत्वमात्मनः प्रसज्येत। शरीराणाञ्चानवस्थितपरिमाणत्वान्मनुष्यजीवो मनुष्यशरीरपरिमाणो भूत्वा पुनः केनचित् कर्मविपाकेन हस्तिजन्म प्राप्नुवन् कृत्स्नं हस्तिशरीरं व्याप्नुयात्, पुत्तिकाजन्म च प्राप्नुवन् कृत्स्नं पुत्तिकाशरीरे सम्भवेत्। समान एष एकस्मिन्नपि जन्मनि कौमारयौवनस्थाविरेषु दोषः। स्यादेतत्, अनन्तावयवो जीवस्तस्य त एवावयवा अल्पे शरीरे सङ्कुचेयुर्महति च विकाशेयुरिति। तेषां पुनरनन्तानां जीवावयवानां समानदेशत्वं प्रतिहन्येत वा न वेति वक्तव्यम्। प्रतिघाते तावद्यानन्तावयवाः परिच्छिन्ने देशे सम्भवेरन्। अप्रतिघातेऽप्येकावयवदेशत्वोपपत्तेः सर्वेषामवयवानां प्रथिमानुपपत्तेः जीवस्याणुमात्रत्वप्रसङ्गः स्यात्। अपि च शरीरमात्रपरिच्छिन्नानां जीवावयवानामानन्त्यं नोद्वेजितुमपि शक्यम् अथ पर्यायेण